

Ženy na počátku kariéry: Kvalitativní výzkum

Král Vít

Fakulta sociálních věd

Universita Karlova

Praha

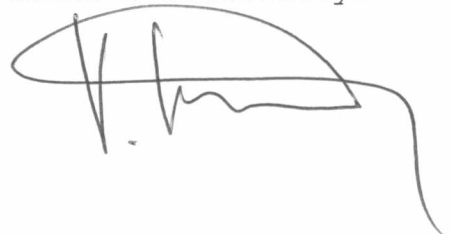
3. ročník sociologie

Konzultoval: Mgr. Ivan Vodochodský

Práce bude obhajována v 6. semestru studia.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 12. května 2006

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'V. Král', written over a horizontal line. The signature is stylized and extends to the right with a long tail.

OBSAH

Abstrakt	3
1. ÚVOD	4
1.1 Společenský kontext	4
1.2 Kariéra současné české ženy	5
1.3 Kariéra nebo mateřství?	7
1.4 Výzkumný problém	7
2. METODOLOGIE	8
2.1 Výběr dotazovaných	8
2.2 Provádění rozhovorů	9
2.3 Přepis rozhovorů	10
2.4 Analýza	11
2.5 Tvorba zakotvené teorie	12
3. ANALYTICKÁ ČÁST	12
3.1 Distribuce času	12
3.2 Kontext kariéry	13
3.3 Kontext mateřství	19
3.4 Budoucnost	23
3.5 Závěr	26
4. BIBLIOGRAFIE	28
Příloha A - Projekt bakalářské práce	30
Příloha B - Diagramy	31

ABSTRAKT

Práce se zabývá vztahy mezi plánováním strategie konstrukce kariéry a nastávajícího mateřství. Počátkem devadesátých let v České republice se pozice žen na trhu práce výrazně mění. Neudržitelné genderové stereotypy ovšem ve velké síle v české společnosti přežívají. U mladých žen stojících na počátku své kariéry, které vykonávají platově nadprůměrné zaměstnání bývá kombinace kariéry a mateřství velmi obtížně slučitelná. Proto bylo připraveno a provedeno kvalitativní šetření týkající se právě této strategie. Se čtyřmi ženami byly prováděny rozhovory, které byly analyzovány a indukovaly zakotvenou teorii (Glaser, Strauss, Corbinová). Všechny čtyři ženy mají nadprůměrné platové ohodnocení a zastávají minimálně jednoroční výkon profese, který dle jejich názoru vykazuje růst, který je nutí v takové profesi setrvávat.

*Je to je pozice zaměstnavatele?
je to kromě na práci?
Chtěly s pečovat o děti - zaměstnavatele?
Chtěly s se po kariéře, handle mohl
stát jako manželky? s děti?*

1. ÚVOD

V České republice počátkem devadesátých let proběhla řada významných společenských změn. Jednou ze zcela jistě nejrazantnějších změn je dlouhodobá a stále trvající proměna role české ženy v kontextu uplatnění na pracovním trhu, a s ní nerozlučně spojená proměna role české ženy jakožto hospodyně pečující o domácnost. Liberalizace rodinné orientace objektivně se projevující snížením statistik sňatečnosti a porodnosti, zvyšování emancipovanosti žen na pracovním trhu s následným zvyšováním zájmu o vyšší vzdělání a rozvoj kariéry, společenský trend směřující od formálního k reálnému zrovnoprávnění žen a mužů na pracovním trhu, průnik žen do elit, odpoutání od sociálního statusu partnera, to vše jsou potvrzené příznaky měnících se genderových stereotypů české společnosti. Role ženy na pracovním trhu je ovšem přeci jen na rozdíl od mužské vázána k jisté klíčové odlišnosti, totiž k mateřství. Žena je tak na pracovním trhu do jisté míry znevýhodněna. Často diskutovaným tématem zejména feministických diskurzů pojednávajících o genderové problematice je konfliktnost charakterů rolí ve vztahu kariéry a mateřství. Obsáhlost a aktuálnost tohoto diskurzu mě inspirovala k provedení vlastního kvalitativního šetření, jehož cílem by měla být systematická indukce zakotvené teorie.

1.1 Společenský kontext

V české společnosti přežívá stále hluboce zakořeněný stereotyp genderové dělby rolí, že muž má být živitelem rodiny a žena opatrovnicí „rodinného krbu“, což ostatně potvrdily i výsledky kvantitativního výzkumu Rodina 96. „Gender je pojem, který odkazuje na sociální rozdíly (v

protikladu k biologickým rozdílům) mezi muži a ženami, které jsou kulturně a sociálně podmíněné, konstruované, tj. mohou se v čase měnit a různí se jak v rámci jedné kultury, tak mezi kulturami." [Křížková 2002; 149]. Rigidita genderového stereotypu je značná i přes fakt, že obsazení určitých hospodářských odvětví výhradně pracovníci provází vysoká produktivita práce a ženy jsou prokazatelně „výrazně více než muži věrny podniku nebo firmě, ve které pracují“ [Maříková 2003; 192]. Léty upřednostňované pojetí muže jakožto živitele po celou dobu doprovází nerovnoměrnost v oblasti politiky odměňování. Tento stav přetrvává dodnes i přes vážný fakt, že dnes již zdaleka nelze respektovat roli muže v kontextu současné rodiny jakožto roli výhradního živitele, obzvláště když počet dětí narozených mimo manželství od roku 1990 do roku 2000 takřka dvojnásobně vzrostl. Na poli zaměstnanosti oprávněně přibývají odbornice na pozicích, které byly donedávna zastoupeny výhradně muži, avšak i přesto ženy stále „ve většině případů doplácují na to, že společnost se jejich prostřednictvím reprodukuje a že zabezpečují péči o ty, kteří jsou fyzicky či mentálně neschopní se o sebe postarat.“ [Maříková 2003; 192].

1.2 Kariéra současné české ženy

„Zaměstnané ženy jsou smířeny s jistou reálnou nerovností na trhu práce“ [Havlová 1996; 91], a tedy patrně nejrychlejší a nejstabilnější cestou k vyššímu odměňování ženy, zlepšení socioekonomického statusu se stal rozvoj vzdělání a kariéry. Jedním z cílů takového jednání je zajištění výhodnějších pracovních pozic na trhu práce. Zvyšování vzdělanosti žen lze pokládat za velmi pozitivní, neboť zvyšuje šance na uplatnění žen ve vysokých pracovních

pozicích a následné snižování nerovnosti zastoupení mužů a žen. Dle *Teorie patriarchátu* muži vykořisťují ženskou pracovní sílu, která slouží jako jeden z hlavních nástrojů k udržení této nerovnosti. Reálnému zastávání pracovních pozic „brání“ mateřství, neboť zaměstnankyně využívají oprávněné mateřské dovolené, která zaměstnavatele omezuje. Zaměstnavatelé se takovému chování snaží bránit, často v rozporu s platnou legislativou. Příkladem může být špatně usvědčitelné přímé dotazování na záměr založení rodiny při ústních pohovorech. Vznikající segmentace trhu je jak zdůrazňují neomarxisté pro zaměstnavatele výhodná, neboť znemožňuje vytvoření třídy pro sebe. Žena, která je ochotna kvůli budování kariéry oddálit roli matky, je na pracovním trhu zvýhodněna. Jedním z důsledků je pak statisticky potvrzený zvyšující se věk při porodu prvního dítěte. Zatímco v roce 1990 byl 22,5 let, v roce 2000 byl již 24,9 let. Ženy, které se uplatní na pracovním trhu a současně dokáží řešit svoji mateřskou roli bývají proto označovány jako vyjimečné právě proto, že dokázaly překročit rámec zažitých genderových dělby rolí. Lze tedy říci, že žena na počátku kariéry, je oproti muži v očích potenciálního zaměstnavatele značně znevýhodněna. Předpokládá se, že hodlá uspokojit svou biologicky determinovanou potřebu tj. mateřství, mnohdy opakovaně, což má v kontextu kariéry zcela kontraproduktivní efekt protože „ženy neusilují o povolání, která vylučují nebo podstatně znesnadňují založení rodiny a v tom je i jedna z příčin nízkých aspirací na nejvyšší pracovní pozice“ [Havlová 1996; 91]. Jsou tedy nuceny racionálně hierarchizovat své priority a konstruovat jistou strategii, podle které se budou v budoucnu orientovat.

Takové strategie zahrnují nejen zcela individuální volbu účasti či neúčasti v reprodukčním procesu, definování vztahu mezi povoláním a mateřstvím, ale současně i neoddělitelnou roli péče o případného potomka spojenou s přerušением budování kariéry a změnou finančních zdrojů, dostání osobních závazků, či rezignaci na vytyčené pracovní pozice apod.

1.3 Kariéra nebo mateřství?

Výběr mezi upřednostněním budování kariéry, nebo plnění role matky nelze popsat jednoznačnou a univerzální teorií. Složitosti rozhodování při konstruování životní strategie nahrává nejen jeho závažnost, ale i množství obtížně předvídatelných alternativ, jež se nabízejí (což se ostatně ukázalo i v tomto výzkumu). *„Politické změny v roce 1989 a následná ekonomická a sociální transformace vytvořily podmínky pro přechod k modelu plodnosti soustředěné do pozdějšího věku a s vyšším podílem žen, které se nebudou reprodukovat účastnit. [Populační vývoj 2002; 35].* V současné době je jistým ulehčením, že pro ženu takřka neexistuje společenské ohrožení při volbě možnosti stát se hospodyní pečující o domácnost, svobodnou matkou, nebo být bezdětnou ženou věnující se výhradně své kariéře. Pod tlakem veřejnosti a administrativy se u velkých západních firem začala rozmáhat přímá pomoc zaměstnavatele matce s péčí o její dítě. V Nizozemí například zákonem zaručili, že zaměstnanci mají nárok na pružnou pracovní dobu, v Německu se vláda již po dobu dvou let snaží prosadit argumenty pro vstřícnost zaměstnavatelů k zaměstnancům - rodičům. I tak se ale značně komplikují situace příkladně stáží, nebo dlouhodobých služebních cest. Bohužel to lze pokládat v České republice za velmi vyjimečné a takřka nedostupné.

Vysoce kvalifikovaných žen, které se orientují na svoji kariéru a neúčastní se tak reprodukčního procesu je v České republice více jak 30 procent. Pro tyto ženy nebývá finanční zatížení, které mateřství přináší problémem. Problémem je odluka od zaměstnání, která je navíc umocněna tím, že vysoce kvalifikovanou práci prakticky nelze v České republice vykonávat na zkrácený pracovní úvazek, jenž by byl právě pro tyto ženy často řešením.

1.4 Výzkumný problém

Tématem mého kvalitativního šetření je právě konstrukce životní strategie u žen stojících na počátku své kariéry. Konstrukci takové strategie lze přiřknout úlohu centrální kategorie, kterou jsem pojmenoval *Životní orientace ženy*. Jako vlastnost této kategorie, která splňuje podmínku základního psychosociálního procesu definuji *Distribuci času* s krajními dimenzemi *Kariéra* a *Mateřství*. Jedna vlastnost nám určuje, že se budeme pohybovat pouze ve dvou kontextech a to kontextu kariéry a v kontextu mateřství. S centrální kategorií bych rád popsal několik hlavních kategorií, které s ní souvisí, nebo o kterých považuji za vhodné se v definovaných kontextech zmínit.

2. METODOLOGIE

Kvalitativní šetření nese s sebou nedílnou součást přímého vlivu výzkumníka na zkoumanou osobu nebo fenomén. Považuji proto za důležité, aby zde byla detailně popsána kompletní metodologie, která byla při šetření užita.

2.1 Výběr dotazovaných

Při výběru dotazovaných žen jsem využil předpokladu podpořeného odbornou literaturou, že u určité skupiny žen

nabývá toto téma nejvyšší aktuálnosti. Proto jsem volil kritéria výběru takto:

Dotazovanou by měla být bezdětná žena s věkem přibližně kolem třiceti let, minimálně středoškolského dokončeného vzdělání, s nadprůměrným finančním příjmem, v minimálně jednoročním výkonu profese, který dle jejího názoru vykazuje růst, který ji nutí v takové profesi setrvávat. Počet dotazovaných volím čtyři. Výběr dotazovaných žen byl prováděn oslovováním předem doporučených žen, splňujících kritéria výběru a byl proveden tak, aby splňoval nároky pro výběr na kvalitativní šetření (dosažitelnost výběru, informační minimum, informovaný souhlas, atp.). V žádném případě nebyla cílem snaha o sestavení reprezentativního vzorku. Dotazované ženy lze popsat takto:

1. Alice - 32 let; svobodná; dosud studující vysokou školu; project manager

2. Beáta - 28 let; svobodná; dokončené středoškolské vzdělání; account manager

3. Dana - 28 let; vdaná; dosud studující vysokou školu; kantorka na prestižní základní škole

4. Kristýna - 31 let; svobodná; dokončené středoškolské studium produkční v hudebním nahrávacím průmyslu.

2.2 Provádění rozhovorů

Rozhovory byly po odsouhlasení, že dotazovaná splňuje kritéria výběru prováděny se souhlasem a byly zaznamenávány na diktafon. Na nestandardizované rozhovory jsem měl připraveno a konzultováno pět velmi širokých otázek (okruhů), které byly záměrně formulovány tak, aby nebyly v žádném případě nijak zavádějící, předem nepředjímaly odpovědi a samy nevnucovaly kategorie.

1. Popište prosím Váš běžný pracovní den.
2. Co pro Vás představuje výkon Vašeho povolání, Vaše práce ve Vašem životě?
3. Jaké studium předcházelo Vaší práci?
4. Zkuste prosím popsat Vaši představu o svém životě, kdybyste se Vašemu povolání, ani jinému nevěnovala.
5. Jak si představujete budoucí vývoj vaší práce?

První otázka měla sloužit především jako „ice-breaker“, tedy k nenásilnému odstranění komunikačních bariér a alespoň částečnému opomenutí faktu, že rozhovor je nahráván. Takto kladenými otázkami jsem se snažil přimět dotazované k biografickému vyprávění, po kterém následovalo zevrubnější dotazování (Sondáž - *Probing*), nebo jsem se pokoušel vrátit k tématu, které nebylo dle mého názoru dostatečně zodpovězené v předchozím okruhu. Taková témata jsem si v rámci možností poznačoval tak, aby právě dotazovaná na poznámku neviděla. Následně jsem se snažil o jejich rozvoj a konkretizaci. Pořadí otázek jsem nebral jako zavazující a v případě, že jsem usoudil, že je vhodné otázku položit, byla položena. Výhodou takového postupu byla možnost otázky přizpůsobit „na míru“ dotazované a též je přizpůsobit aktuální situaci. Bylo tedy možné odklonit se např. od nepříjemného tématu a vrátit se k němu později. V průběhu rozhovorů jsem si dělal poznámky (*Field notes*), kterými jsem popisoval chování dotazované a očitě situace, které se v nahrávce nezaznamenají např. u Kristýny byl poměrně problém s rozváděním odpovědí. V první části rozhovoru byla očividně nervózní, [?]avšak po jejím přečtení obdržené zprávy na mobilním telefonu došlo ke značnému zlepšení - přestala myslet na podvečerní pracovní schůzku. Část rozhovoru

týkající se mateřství jsem záměrně nechával až přibližně k poslední třetině rozhovoru. Čekal jsem až se rozvine jistá důvěryhodnost rozhovoru mezi mnou, jakožto tazatelem a dotazovanou.

2.3 Přepis rozhovorů

Jelikož jsem rozhovory prováděl v relativně velkých intervalech přibližně 3 - 5 dnů, měl jsem možnost každý z rozhovorů mezitím přepsat do počítače a již si začít načrtávat jisté pro mě zajímavé kódy a kategorie. Při provádění přepisů jsem využíval programu Transcriber a volil jsem doslovný přepis se značením odmlk v rozhovoru. Tyto odmlky jsou značeny ve vteřinách v závorce. Přestože jsem netušil, zdali takové značení bude pro mě zapotřebí, inspiroval jsem se u přepisů Silvermana, který mě rovněž přesvědčil o důležitosti značení odmlčení, resp. o významovosti mlčení a citoslovců jako „Hmmm...“. Přepisování rozhovorů ale mělo pro mě velký význam i v utřídění do budoucna kladených otázek, získání obratnějších termínů pro příští otázky a uvědomění mých chyb jako např. přílišné skákání do řeči v prvním rozhovoru, kterému jsem se následně snažil vyhnout. Pro zvýšení důvěrnosti získaných dat jsem po domluvě s dotazovanými změnil jejich křestní jména a vynechal jména zaměstnavatelů.

2.4 Analýza

Pro analýzu jsem si vybral metodu Zakotvené teorie - *Grounded theory* (Glaser, Strauss, Corbinová). Důvodem pro zvolení této metody je, mé přesvědčení o schopnosti uchopit realitu získanou vyprávěním a následně induktivně odvodit smysluplnou teorii. Induktivní odvození je transparentní, a samo o sobě vyvolává otázky pro další postupy šetření dané

problematiky. To je osobně pro mě velmi lákavé, neboť se problematice i nadále hodlám věnovat. Principem této metody je analýza přepisů nahrávek, identifikace pojmů, jevů, vytváření kódů, kategorií a subkategorií, vytváření souvislostí a kladení nových otázek.

Po tom, co jsem tedy provedl rozhovory, jsem postupně prováděl přepisy ve kterých jsem už od prvního snažil vytvářet jistý obraz o budoucí teorii. Představy vyplývající z jednotlivých přepisů jsem následně vzájemně konfrontoval a utvořil jsem si seznam kódů a kategorií reprezentujících dané jevy v určitém kontextu. Při analýze jsem identifikoval i značné množství subkategorií, avšak limitace rozsahu bakalářské práce mě donutila je zde neuvádět, či se o nich jen letmo zmínit. Subkategorie v příložených diagramech proto zcela záměrně pojmenovávám tak, aby jejich název vyjádřil i jejich vlastnost a umístění na dimenzionální škále např. *zpětná vazba - intenzita - rychlá* je zde rovnou popsána jako *rychlá zpětná vazba*. Po okódování každého z rozhovorů jsem vytvořil diagram znázorňující mezikategoriální vztahy. Všechny diagramy jsou součástí práce v příloze B.

2.5 Tvorba zakotvené teorie

Sepsal jsem si předpokládanou kostru příběhu, ve které jsem si znázornil jednotlivé kategorie. Tuto kostru jsem se následně snažil konceptualizovat tak, abych získal centrální kategorii tj. takovou „*kteřá by byla dostatečně abstraktní, aby pojala vše, co bylo v příběhu popsáno*“ [Strauss Corbinová 1994; 89]. Kolem té jsem sestavil ostatní kategorie tak, aby s ní byly ve vztahu vyhovující mnou sestavené kostře příběhu. Výchozí kategorie z konceptu jsem

se pak snažil pracně uspořádat tak, aby co nejvíce odpovídaly paradigmatu zakotvené teorie. Záměrně píše analýzu tak, že ke kontextu kariéry píše rovnou intervenující podmínky a pak následně rozebírám kontext mateřství s jeho intervenujícími podmínkami. Dle mého názoru je analýza tak srozumitelnější a plynulejší.

3. ANALYTICKÁ ČÁST

3.1 Distribuce času

Taktizování životní orientace mezi kariérou a dítětem vyžaduje úsilí zejména v rovině vhodné distribuce času. Dotazované ženy se snaží řešit především čas, který tráví v zaměstnání resp. jeho vysoký počet hodin, jenž má za následek citelné omezování v soukromé sféře. Na druhou stranu si ovšem důležitost kariéry plně uvědomují, což toto dilema oživuje. Zaměstnání je často vnímáno jako povinnost.

Alice: „Není to to, že by to bylo až tak úplně na mě, jestli chci nebo nechci, ale že musím (2.0) jo, protože ta práce musí bejt hotová.“

Beáta: „Protože je v té práci přecejenom... je člověk strašně moc dlouho... Většinu svého dne... je tam když to vezmeme jako za ten den nejvíc hodin“

Dana: „...ubyl ten čas na mé osobní zájmy a není to dobře.“, „už jenom to, že já ráno vyjdu z domu a vracím se pozdě domů“, „že mi ta práce požírá víc času, než bych chtěla“, „ubyl mi čas na mé jakoby tvořivé aktivity. Na takový prostě věci, který člověk rád dělá.“, „...mám pocit, že je to trochu v nerovnováze ten osobní a pracovní život, že ten pracovní mi do toho osobního zasahuje víc než bych chtěla.“, „...řikám si, pracuješ druhý rok a taky se musíš

naučit jak si ten čas organizovat, kde holt ubrat a co ještě do toho vrazit no."

Kristýna: „...práce se stane hlavní náplní toho života“, „na úkor... Err.. Ostatních věcí mého osobního života, mejch zájmů a tak.“

3.2 Kontext kariéry

Roli zaměstnání přisuzují dotazované ženy celou řadu funkcí. Je zřejmé, že zaměstnání má pro ně funkce působící na rozvoj osobnosti a získání nových dovedností a zkušeností potřebných pro budoucí kariérní vzestup.

Alice: „Tak ze začátku to byla příjemná změna, byl to adrenalin. Možnost naučit se něco jinýho a tak nějak jako stoupnout sama sobě v ceně.“

Dana: „Asi ten motiv, proč jsem si tuhle práci vybrala je, že jsem tvořivej tvor, kterej rád zkouší novy věci. Vybrala jsem si to asi i proto že je tam rychlá zpětná vazba.“

Dále zde byl z minulosti identifikován kladný přístup k možnosti získání praktických dovedností použitelných do budoucna a netýkajících se přímo výkonu typického pro formální postavení v zaměstnání. Kristýna, která byla zaměstnána jako vedoucí libanonské restaurace vypráví

Kristýna: (Tazatel: „Co tě na tom konkrétně bavilo?“)
„No asi ta různorodost, že jsem nedělala pořád to samý, že jsem dělala x tisíc věcí. Každou úplně jinou.“

Ovšem především byla u dotazovaných hlavní finanční odměna, kterou považují za cestu k hmotnému zajištění jako například k vlastnímu bydlení, které jak samy uvedly bude dále klíčové v kontextu mateřství.

Alice: „Teď je to víceméně o tom err... O penězích to

je další věc. (3.0) Ne teda jak bych si představovala, ale zatím o penězích.", „Já si myslím, že jako nebudu úplně jako čekat abych byla úplně jako zajištěná nějak jako hmotně. Samozřejmě asi si nepořídím dítě, když budu vydělávat pět tisíc žejzo. Nebo nedejbože budu na podpoře jako.“

Beáta: „Náplň toho dne samozřejmě tedka je finanční jistota.“, „Jako role potom v budoucnu... (2.0) Už mi taky klepe... klepe na vrátka dítě“, „A... tak hraje v tuhleto chvíli důležitou, abych se mohla třeba i zabezpečit do budoucna.“

Dana: „Co pro mě představuje... Jo. V takovém tom nejpragmatictější slova smyslu způsob mé obživy.“

K zaměstnání se bezpochyby váže nespočet dalších faktorů, které ovlivňují vztah dotazovaných žen k zaměstnání samotnému. Takovou kategorii jsem nazval *Spokojenost v práci* a bylo u ní identifikováno i mnoho subkategorií jako např. *Naplnění* nebo *Seberealizace*. Vyšlo najevo, že kategorie spokojenosti v práci je velmi rozsáhlá a zahrnuje například růst profesionálního přístupu k práci,

Alice: „No spokojenost... to je... to je to pravý slovo, protože já si vždycky říkám, že když je člověk spokojenej, tak je to známkou toho že by měl šplhat někde vejš jo, nebo někam jinam, takže spokojená jsem.“

úspěšnost pracovních výsledků a jejich ocenění ostatními, tedy reflexe odvedené práce, uznání,

Dana: „ ...Já bych ho (povolání) nemohla dělat, kdyby mě nenaplňovalo. Já jsem... Mojí podmínkou bylo, že budu dělat práci... bylo to, že nebudu ty děti mršit. Kdybych zjistila, že prostě ty děti mrším, tak to dělat nebudu. No tak zatím mám zpětnou vazbu, že je to dobrý, ale ve chvíli

kdy bych začala mít pocit, že už to není tak jak to má bejt, tak od toho vodejdu.", „Nedovedla bych to dělat bez toho, že by mě to nenaplňovalo.“

kladení důrazu na důležitost dobrých vztahů s ostatními spolupracovníky, často rozvíjejících se i mimo zaměstnání, nebo právě sloužících k reflexi odváděné práce

Beáta: (Tazatel: „Jsou ty vztahy na tom pracovišti s kolegama pro tebe důležitý?“) „Extrémně... Asi jo, já neměla teda nikde nějak problémy v... s kolegama...“, „Jsem na tom vždycky našla nějakou i osobu s kterou jsem právě potom vydržela i bejt kamarádka i na pozdější doby a tak, takže vždycky tam byl nějaký vzt... bod kterej tak člověka jakoby držel.“, „...kolektiv je určitě důležitěj, člověka to tak trošku vyplňuje... Takový ty chvílky kdy... Errr... Je buď vydeptanej, nebo je zrovna tak jako se potřebuje od tý práce... vodreagovat.“

Dana: „Člověk si samozřejmě nesedne úplně se všema lidma, ale my jsme malá škola, jenom první stupeň...“, „...je hrozně super když má člověk kolem sebe lidi za kterejma přijde a sedne si a řekne hele tak...“, „sdílet errr... co člověk učí, jak se mu to daří, ale i... lidsky, že je tam i lidskej přesah no.“, „Bohužel, nejsme tak často někde v hospodě, nebo v kavárně aby jsme si pokecali o tom jaký máme rádi divadelní představení, ale i to vobčas je no.“

smysluplnost odváděné práce je zásadní pro pocit tvorby ne společensky, ale spíše zcela individuální subjektivní užitečné hodnoty, která v kontextu kariéry úzce souvisí s pocitem duševního naplnění a pocitem spokojenosti. Jak ukazují následující výroky dotazovaných může být

smysluplnost jak v souladu, tak i v rozporu s osobním přesvědčením. Rovněž může být naprosto zásadní jak vypovídá Dana, nebo podřízená jak vypovídá Alice.

Dana: „Protože tahle práce co dělám teď je, určitě je smysluplná když jak říkám, když to vyjde tak ta satisfakce je tam obrovská.“, „Chvíle kdy se promítne ta práce, kdy to vyjde, kdy vidí člověk že to je smysluplný, že to má cenu, takový to...“, „...kdy přijde paní ředitelka, prostě mi řekne nahlas po hospitaci, že to co viděla je fakt dobrý a že je ráda, že jsem na tý škole zůstala, nebo proto že se člověk setká s rodičema a rodiče mu řeknou ty jo pani učitelko to je neskutečný“

Alice: „...tady při té práci zjišťuju, že moje práce je úplně jako k ničemu jo. Že vlastně přeze mě jako jdou maximálně nějaký peníze, nebo nějaká služba, ale že to není nic co bych jako dělala pro lidi no.“, (Tazatel: „Tohle ti chybí...“) „No... Dělat nějaký smysluplný věci. Já zatím žádný smysluplný věci nedělám.“

V rámci spokojenosti v práci se u Kristýny jako jediné objevil požadavek na nestresovost zaměstnání. Z předchozího zaměstnání, které jí dle jejích slov bavilo odešla. Čerpá tedy z nabyté zkušenosti, podle které vytváří svoji budoucí strategii a upravuje si jistá očekávání.

Kristýna: (Tazatel: „Co tě donutilo abys odešla?“) „Kvůli tomu, že jsem tam byla pořád, měla jsem z toho stres, zvonily mi telefony ve dvě v noci.“.

Takřka všechny dotazované ženy se poměrně podrobně zmiňovaly o osobnostních změnách, které jim jejich budování kariéry přineslo a případně jaké by byly ochotny podstoupit, aby své kariéře neuškodily. Příkladem může být Alicina

nerozvedená zmínka o pocitech workoholismu a změně vedoucí k naprosté pravidelnosti životního rytmu. O pocitu profesní vyspělosti související s věkem, ale zevrubněji vypráví

Alice: „...tedka je to je opravdu jako o penězích, takže tam je ta... ten přístup taky mírně jako jinej. Musí být troufám si říct prostě... na vyšší úrovni, nežli tomu bylo v hotelu (Field notes - předchozí zaměstnání)“, „určitě mě to změnilo že tak člověk i jako errr... dejme tomu profesně jako vyspěl. (1.0) Troufám si říct, ale to si myslím že je i věkem. (1.0) Že jsem prostě starší.“

O pocitu pozitivního vlivu vykonávané práce se zmiňuje i Dana. U ní se projevuje ve smyslu pocitu vyšší rozhodnosti a tolerance.

Dana: „Já jsem člověk kterej inklinuje k perfekcionismu občas a dvacetčtyři dětí je fakt dobrá přesilovka na to, aby si člověk řekl co je důležitý a co není.“, „Možná že mě to vede i k větší toleranci...“, „...takovému fakt rozlišování co je podstatný, a co není podstatný jo.“

Zbylé dvě dotazované se rozmluvily o změnách spíše v negativním smyslu. Beáta se v rozhovoru zmínila, že je jako jediná v zaměstnání kuřačka. Vzhledem k tomu, že dle její nadřizené vede její kouření k časové ztrátě jí byla položena otázka, zda-li by byla ochotna kvůli práci s kouřením přestat.

Beáta: „Tak jako... Přece jenom jde mi tam o... (1.0) peníze žejo, který potřebuju k životu, timpádem určitě jako... asi bych musela někdy ustoupit z tohodle svého nějakýho zlovyku kterej vim, že je špatnej žejo.“, „musela bych udělat nějakěj kompromis (2.5) když by mi šlo o ní tak... o tu práci a tak... tak bych stáhla ocas“

Kristýna vypráví že v minulém zaměstnání jako vedoucí libanonské restaurace, díky zaměstnavateli musela vědomě plně podstoupit kulturně determinovaný genderový stereotyp. Ovšem i tak možná poněkud překvapivě považuje toto zaměstnání za doposud nejzajímavější co kdy dělala.

Kristýna: „No určitě jako si nesmíš hrát tam na nadřízenýho jako... holka...“, „Kdybych byla chlap tak by to vypadalo asi jinak, ale jako holka... To nefungovalo, že bych se mohla jako tvářit jako nadřízená...“, (Tazatel: „A co bylo přesně to gesto, kterým ti to dali najevo, že prostě nemůžeš bejt nadřízená?“) „To je těžký, já jsem na jednu stranu byla, ale nemohla jsem si tam na ně moc vyskakovat žejo, protože by třeba nepřišli do práce žejo.“, (Tazatel: „A pak bys to odnesla ty?“) „No tak oni samozřejmě taky žejo, ale v podstatě já bych s tím měla problém. Já bych to musela řešit, protože by tam nikdo nebyl.“, „Bylo to o tom, že jsem nemohla říct, hele musíš přijít prostě a budeš tady, ale musela jsem říct prosím tě můžeš přijít? To by bylo skvělý...“.

3.3 Kontext mateřství

Všechny dotazované ženy vypověděly, že mají představu o životní strategii týkající se jejich mateřství. Objevily se i výroky značící pečlivě rozvržený přesný plán, které byly v souvislosti zejména s dosažením určitého věku, nebo jak již bylo zmiňováno v kontextu kariéry - nabytí určitého zajištění (například získání vlastního bydlení, nebo dokončení vzdělání). Tyto definované momenty jsou byly dosti závažné, neboť slouží jako rozpoznávací znaky vhodného období pro započetí mateřství. Všechny dotazované se alespoň zmínily o roli věku, který pocítují jako tlak, jenž je

neovlivnitelný a proto je mu třeba podřídít vše ostatní. Alice se v této souvislosti jako jediná zmínila o tlaku ze strany příbuzných a o tom, že počítá s možností být svobodnou matkou.

Alice: "...těch pětatřicet je opravdu ten mezník jakože do té doby když teda se nevdám a nepůjde to nějakou normální jako cestou, tak že si pořídím nor... (smích) taky normální cestou, ale že budu klidně sama. Jako svobodná matka."

Beáta jako jediná zase uvedla nutnost nabytí jistých životních zkušeností před započítím mateřství, které kvůli tomu odsouvá.

Beáta: „...člověk získává nové informace... Errr... Nový vědomosti jako o tom jakéj je ten život a jakéj... jak ubíhá. Errr... Posouvám tohleto všechno no."

Jak ale již bylo řečeno, základním faktorem je podle všech dotazovaných věk. Podobnost stanoveného mezního věku je až podivuhodná, protože tři ze čtyř žen se vyslovily pro věk pětatřiceti let.

Beáta: (Tazatel: „Jsou ještě nějaký věci, na co čekáš, co ti budou signalizovat, že přišla ta chvíle?“) „No tak pokud už by mi bylo pětatřicet, už si říkám že je to špatný no...“, „Tak to už bych si možná začala říkat, jestli někde není chyba a jestli nečekám něco, co jako je nějaký nereálný."

Kristýna: „No možná jo. Možná si říkám, tak do těch pětatřiceti že jako to první dítě... Když už se do toho člověk rozhodne jít, tak do těch pětatřiceti je to tak ideál."

Jediná Dana byla výjimkou neboť je již vdaná a není vázána na potřebu nalezení partnera. O tlaku věku se však

zmiňuje zcela jasně

Dana: „Nechci čekat já nevím, třeba do třiceti nebo až odvedu tuhle třídu do pětky.“, „Já se ale bojím, že pak bych se mohla dostat do situace, že by to třeba nešlo a pak by mi bylo pořád víc a víc a byla bych akorát ve větším stresu.“

Na druhou stranu ale mateřství podmiňuje dokončením školy, avšak vzhledem k tomu že je v posledním ročníku studované fakulty, necítí tento fakt jako výraznou překážku. O nutnosti dokončení studia se ostatně zmínila i Alice.

Dana: „No tak je mi osmadvacet. Přijde mi, že je to věk, kdy člověk by měl. Nebo takhle... Ani tak ne věk, ale celkově je ta situace jo... protože mám chlapa se kterým chci mít rodinu. Von ji chce mít taky, máme kde bydlet a oba dva máme za sebou už pracovní zkušenosti.“

Partner je ostatně u všech dotazovaných žen vysloven resp. jeho nalezení jako klíčová událost. Výše bylo uvedeno, že specifikem u Alice v kontextu mateřství je úvaha o možnosti stát se svobodnou matkou, v této souvislosti ale vysvětluje a dodává

Alice: „Samozřejmě bych pro něj chtěla i tátu žejo... protože já tátu neměla ale... Tak uvidíme no. Není to podmínkou, nebo nebudu to lámat přes koleno jo, abych čekala na chlapa kvůli tomu, abych měla dítě jako jo. To to určitě jako ne.“, „...mě trošku děsí bejt s někým takhle jakoby pro mě pořád ještě cizim čtyřadvacet hodin jo. Jo a nebo prostě s někým jako být ve svazku a mít něco definitivního.“

Beáta spojuje nalezení vhodného partnera s jejími nároky na udržení, nebo spíše zvýšení svého životního standardu. Jejím kritériem pro výběr partnera je tedy muž, který by byl již zajištěn. Vyjádření o jejím respektu k

partnerovu zajištění dokládá jeho vysokou důležitost při výběru.

Beáta: „Já mám takovou představu, abychom měli na takovej ten standard na kterej jsem zvyklá.“, „...jako abysme nemuseli extrémně počítat“, „Jde vo to, že vlastně bych asi necítila takovej jako respekt jo, kdyby opravdu ten chlap nemohl vydělat tolik, abysme... bych se cejtíla já... (2.5) tak jako nějak v pohodě.“

Kristýna sama uvedla, že se nedávno rozešla se svým dlouholetým partnerem. Aktivně nového partnera prozatím nevyhledává, i když tvrdí že na partnerovi jednoznačně záleží. Zmiňuje se ale pouze v souvislosti se zajištěním vlastního bydlení

Kristýna: „No jako to jsem si vždycky říkala, že nechci mít dítě někde v podnájmu, třeba u rodičů nebo něco takovýho. Jako garsonku a takovýdle to bych asi těžce nesla. Je třeba mít trošku prostoru.“

Zajištění před dítětem nejvíce rozvádí Dana, protože je díky tomu, že je vdaná mateřství patrně nejbližší. Jako jediná se zmiňuje o krajním řešení při selhání nabytí zajištění, totiž o potratu. Důležitou roli u Dany hraje v rozhovorech jedinečné zajištění bezpečí a šťastného domova.

Dana: „...potrat je pro mě hodně krajní řešení, ale zase na druhou stranu dostat se potom do situace kdy člověk nemůže tomu dítěti dát to, co chce tak nevím jestli je to taky dobře. Teď nemyslím to, jestli to dítě má drahý hračky, jestli máme auto a tak, ale takový... Errr... Takovou já nevím, nějakou pohodu jo... která vyplývá z toho, že ten člověk to dítě přijme jo. Že je schopnej mu zajistit bezpečí a šťastný prostředí.“

Jak sama uvedla hrají v tom jistou roli pocit zodpovědnosti za plněné pracovní úkoly a jejich dokončení.

Dana: (Tazatel: „...máš nějaký ty mezníky určený?“)
„Hmmm... No je fakt, že mezníky ovlivňuje práce, že bych si to pokusila načasovat tak, abych byt' v těhotenství ale odvedla ty děti do konce tý druhý třídy.“, „...pakliže to můžu nějak ovlivnit tak aby to ty děti zasáhlo ve chvíli, kdy to pro ně bude co nejpříjemnější.“

3.4 Budoucnost

V rozhovoru všechny dotazované ženy odpovídaly na otázku o jejich představách budoucího vývoje své kariéry. Takové plánování jistě zahrnuje představy o konkrétních a vysněných životních meznících a jistou víru v tyto cíle. Všechny dotazované ženy vypověděly, že očekávají zlepšování jejich budoucí situace a kariérního růstu, ovšem v odlišných detailech.

Beáta: „...třeba abych viděla, že někdo takhle pracuje tam, a já to tak jako jenom tak řídím.“ (Field notes - gesty ukazuje velká kola oběma rukama)

Alice i Kristýna vypověděly, že očekávají kariérní růst, který ale nebude časově omezovat jejich soukromí.

Alice: „...tady v tý firmě není kam šplhat jo. Tam jako ta cesta nevede, ale věřím že jednou budu dělat práci, jaká mě jako bude naplňovat víc, nežli tahlencta. Samozřejmě která mě bude víc bavit.“, „Já si nemyslím, že bych si asi založila svoji jako vlastní firmu, to určitě ne. To si myslím, že je člověk jako otrokem, ale že bych tak jako (1.0) rozhodně byla externím pracovníkem nějaký... vzdělávacích agentur...“

Kristýna: „Já si myslím, že si najdu práci, kde budu

dělat ještě míň než tedko a budu za to mít ještě víc peněz.
(2.5) *To je vlastně idea. To je vlastně můj plán."*

Vzhledem k tomu, že toto byl poslední z pěti okruhů a do té doby se o mateřství hodně hovořilo, vztahovaly ženy tento okruh i k jejich mateřství. Zejména hovořily o mateřské dovolené, případně pracovní pauze a jejím vhodném kombinování s vykonávaným zaměstnáním. Uvědomují si, že přerušením zaměstnání přicházejí o vysoký zdroj financí a ohrožují tím pádem své zázemí, jehož důvodem k budování bylo právě zajištění dítěte. Existují zde obavy týkající se přerušování kariérní dráhy, do jejíž konečné pozice se již nemusejí vrátit.

Alice: (Tazatel: „Myslíš, že errr... třeba právě to dítě tě donutí aby si přestala pracovat?“) „Ne to určitě ne. Právě to bude výhoda toho, že budu na volný noze (smích) a že budu pořád pryč, dítě s sebou v tašce. To asi ne, to by jsem musela mít zas takový zázemí, abych si to mohla dovolit jako jo.“

Beáta: „Zase to bude záležet teda na tom, jak errr... budeme schopní. Mě se to fakt vcelku točí kolem toho, abych měla nějakou takovou standart.“

Kristýna: „Ale určitě bych zase nechtěla stát se takovou tou jako domácí putkou, co bude doma s dětma jo.“, „...ta práce třeba... tahle by byla fajn že jo... Tam by to šlo třeba na nějakou poloviční úvazek. Tak.“

Strategie Dany počítá se stabilizací aktuálního zaměstnání, ovšem i ona má jistou představu o dalším vývoji kariéry, při které by ráda využila své doposud nabyté znalosti a zkušenosti. Jako jediná ovšem vážněji počítá s blížícím se mateřstvím a má představu o více alternativách

pracovního uplatnění.

Dana: „dostala jsem se do fáze, kdy pro mě začala bejt důležitá vlastní rodina, tím pádem dokážu dohlídnout do těch míst, který vedou k založení rodiny. Jo že otěhotním, budeme mít nějaký malý mimčo, ale protože jsem nikdy žádný malý mimčo ještě neměla, tak je to pro mě dál obtížně představitelný. Jo v tuhle chvíli si dovedu představit, že se vrátím k tomu povolání co dělám teď, ale zrovna tak si dovedu představit, že se vrátím do rozhlasu, protože to je taky hezká a zajímavá práce. A nebo si dovedu představit, že z nějakých důvodů, třeba i finančních“, „nebo bych nebyla spokojená ani v jedný z těch oblastí, že zkusím něco třetího.“

Na druhou stranu, převládá zde pocit péče o dítě, jenž je ambivalentní. Všechny ženy se vyjádřily k faktu, že pociťují nutnou potřebu s dítětem doma po určitou dobu být.

Alice: „Samozřejmě, že by to bylo pro to asi pro to dítě bylo lepší, protože mě šoupli v jednom roce nebo v kolika mě bylo do jeslí. Tenkrát se to to a prostě ta máma tam chybí jako jo. Takže to asi bych se mu věnovala tak aby to... Ale od tří let by se myslim že je dobrý jako chodit do tý školky no. Co já vidim na sestřence, že prostě děti... děti tak aby nebyly jako izolovaný no.“

Beáta: „...tomu dítěti bych to... chtěla věnovat, tak třeba... u něj budu do nějakých dvou tří let, než jako třeba se bude moct jít do tý školky a tomu dítěti to pomůže v dalším rozvoji, aspoň třeba na dopoledne“

Dana: „Vymyšlený to máme tak, že bysme chtěli dvě děti a mezi tím bych asi nechtěla pracovat.“, „Potom až bych šla do práce až ve chvíli, kdy bysme měli ty děti prostě já

nevím takový, aby mohly jít do školky a zvládaly to v pohodě."

Kristýna: „No asi kdybych měla to dítě, tak bych v první chvíli určitě nechodila žejo a pak bych viděla.“, „Myslím si, že určitě nějaký čas je potřeba s tím dítětem doma bejt. Třeba tři čtyři roky.“

3.5 Závěr

Je poměrně překvapivé, nakolik jsou si všechny analyzované strategie jednotlivých žen podobné. Konstrukce pracovní dráhy podléhá společenským trendům a zrovna u žen na počátku budování kariéry, které mají šance se stát odbornicemi ve svém oboru tyto trendy, ostatně jako mnohé jiné platí. Distribuce času je jimi orientována na počátku spíše na budování kariéry, které totiž přináší lepší společenskou úroveň, lepší socioekonomický status a samozřejmě nezbytné finanční zajištění do doby než přijde na řadu role matky. Do té doby mají všechny dotazované ženy připraven určitý soubor cílů, který se snaží před mateřstvím co nejlépe splnit. Tento soubor je zcela individuální a zahrnuje objektivní (získání pracovní pozice, dokončení vzdělání, získání vlastního bydlení, atp.) i subjektivní cíle (nabytí životních zkušeností). Mateřství, které je podmíněno neovlivnitelným faktorem věku, vnímají svým způsobem jako překážku kariéry a věk resp. jeho neovlivnitelnost zde hraje roli „strašáka“, se kterým ovšem dotazované ženy musí vedle ostatních zjevně existujících tlaků počítat. Definují si jistou sadu rozpoznávacích znaků, které budou identifikovat, že přišla vhodná chvíle pro mateřství. Jak některé z dotazovaných samy řekly, při vytváření konstrukce založení rodiny a dočasného opuštění

konstrukce kariéry využívají zkušeností ze svého okolí (matka, sestřenice, kamarádka) a je téměř jisté, že především v kontextu mateřství se drží svých zkušeností z dětství a odborných rad např. lékařů. To ostatně do jisté míry osvětluje onu až zarážející podobnost postojů, jako například věku při kterém je vhodné mít první dítě. Uvědomění oné zcela zásadní životní změny je velmi velké, ženám se otevírá nová kapitola jejich života. První dítě značí počátek mateřství, nové životní fáze. Orientace distribuovaného času se z budování kariéry přesouvá směrem k mateřství. Tuto změnu se ale snaží posunout na dobu, která bude z jejich pohledu co možná nejvýhodnější. Potřebují nabýt jistého zázemí, ale s ohledem na zdravotní rizika.

Druhým jakýmsi „strašákem“ je poté akt opětovného zařazení do pracovního procesu, k budování kariéry. Všechny ženy se chtěly k zaměstnání vrátit co možná nejdříve. Obtížná odhadnutelnost doby, po kterou budou muset být doma s dítětem je stresující a proto je třeba co nejdříve se zaměstnáním opětovně navázat kontakt, což poukazuje zpět na roli práce, která v jejich životě zaujímá nezastupitelné místo, vedoucí k zajištění ať již finančnímu, materiálnímu, či ve smyslu bezpečí a šťastného prostředí pro dítě. Bohužel však nelze nijak odhadnout, jak budou možnosti návratu vypadat, což v nich vyvolává pocit nejistoty. To je právě důvodem pro potřebu zkracování pracovní pauzy. Tou není myšlena mateřská dovolená ale pouhá pracovní odluha, kterou se snaží alespoň omezit získáváním neúplného úvazku, jenž je uvede postupně zpět do zaměstnání a opětovně nastartuje budování kariéry.

4. BIBLIOGRAFIE

Hašková, H. (2000). „Postoje české vysokoškolsky vzdělané populace k pozici žen na trhu práce.“ *Sociologický časopis* č. 36(4). Praha. Str. 441 - 457.

Havlová, J. (1996). *Profesní dráha ve 20. století*. Praha: Karolinum.

Heitlingerová, A.; Trnková, Z. (1998). *Životy mladých pražských žen*. Praha: SLON.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.

Horney, K. (1967). *Feminine psychology*. New York: W. W. Norton Company, Inc.

Katrňák, T. (2001). „Strukturální příčiny poklesu sňatečnosti a nárůstu svobodných v 90. letech v ČR.“ *Sociologický časopis* č. 37(2). Praha. Str. 225 - 239.

Katrňák, T. (2004). *Odsouzení k manuální práci*. Praha: SLON.

Křížková, A. (2002). „Česká žena v práci a rodině posledního desetiletí“. *Současná česká společnost*. Praha: SoÚ. Str. 148 - 160.

Kuchařová, V.; Tuček, M. (1999). *Sociálně ekonomické souvislosti rodinného chování mladé generace v České Republice*. Praha: Hlávkovo Nadání.

Populační vývoj České Republiky 2001. Praha: Univerzita Karlova - Přírodovědecká fakulta.

Průšová, L. (2001). „Ostře sledované matky“. *Sociologie z masa a krve. Ostře sledované matky*. Praha. Str. 4 - 29.

Silverman, D. (2005). *Ako sa robí kvalitativný výskum*. Bratislava: Ikar.

Strauss, A.; Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert.

Tuček, M. a kol. (1998). *Česká rodina v transformaci - Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha: SoÚ.

Vodáková, A.; Vodáková O. (2003). *Rod ženský*. Praha: SLON.

Aktuální časopisové články věnující se problematice:

Hudalla, A. (2006). „Bohatství a břemeno zároveň“
Respekt č. 20.

PŘÍLOHA A - PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Název práce

Žena na počátku kariéry: kvalitativní výzkum

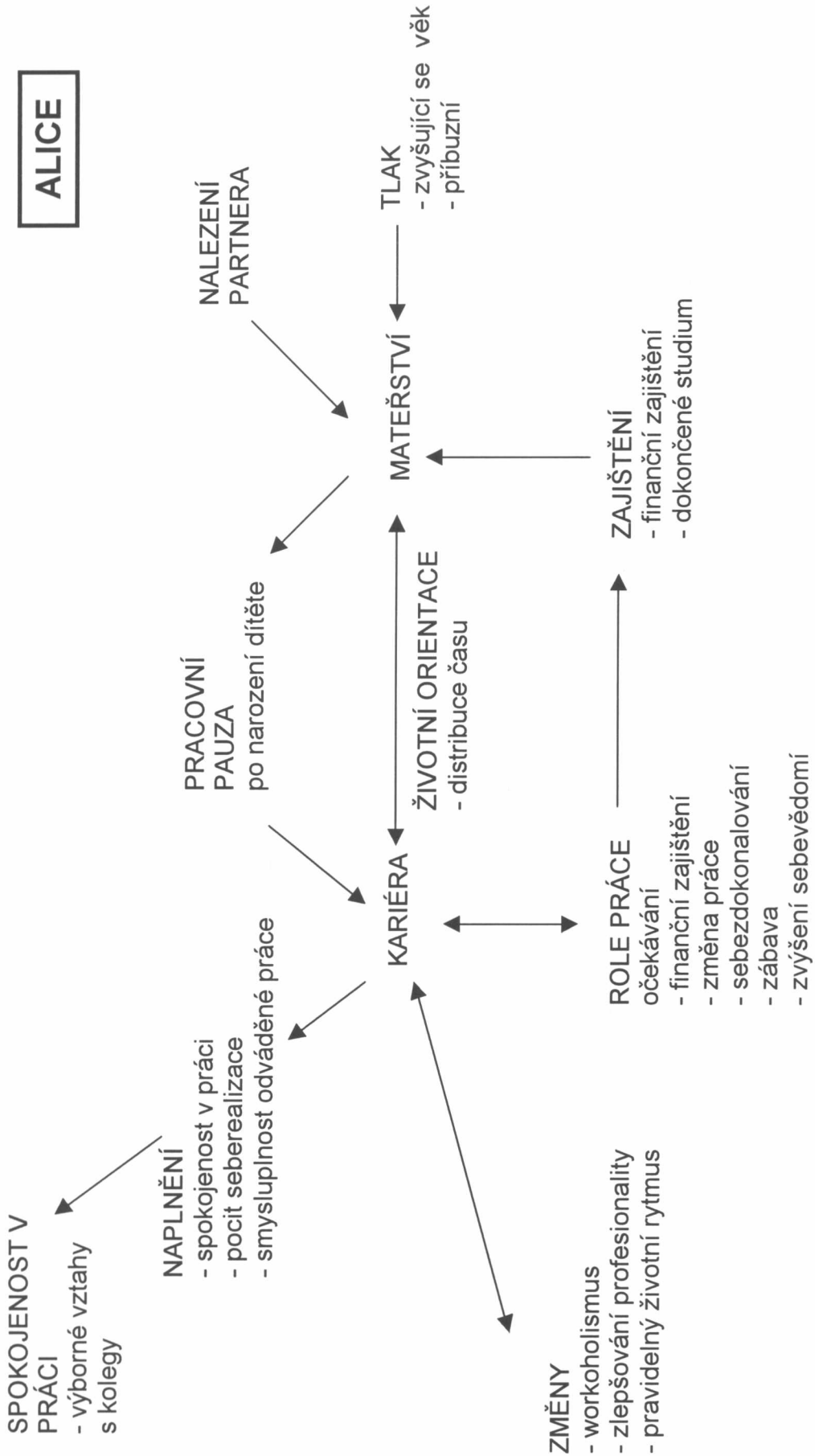
Práce pojednává o konstrukci životní dráhy ve smyslu orientace na kariéru, nebo orientace na mateřství. V České republice počátkem devadesátých let proběhla významná proměna genderové dělby rolí v současné české společnosti. Za zcela zásadní změnu lze jistě považovat výzkumy potvrzený růst zastoupení kariérově orientovaných žen, emancipaci žen na pracovním trhu, či liberalizaci rodinné orientace. Ženy na stojící na prahu kariéry však pod různými tlaky otázku mateřství musejí řešit. Řešení vyžaduje plánování vhodné strategie při vzájemně konfliktní kombinaci kariéry a mateřství. Konstrukce takových strategií jsou jistě zajímavé, neboť současné genderové stereotypy týkající se role ženy, jakožto hospodyně pečující o domácnost jsou dlouhodobě neudržitelné.

Práce bude zpracovávána formou kvalitativního výzkumu. S dotazovanými ženami budou prováděny rozhovory, které budou nahrávány a následně analyzovány. K analýze je zvolena metoda Zakotvená teorie (*Grounded Theory - Glaser, Strauss, Corbinová*).

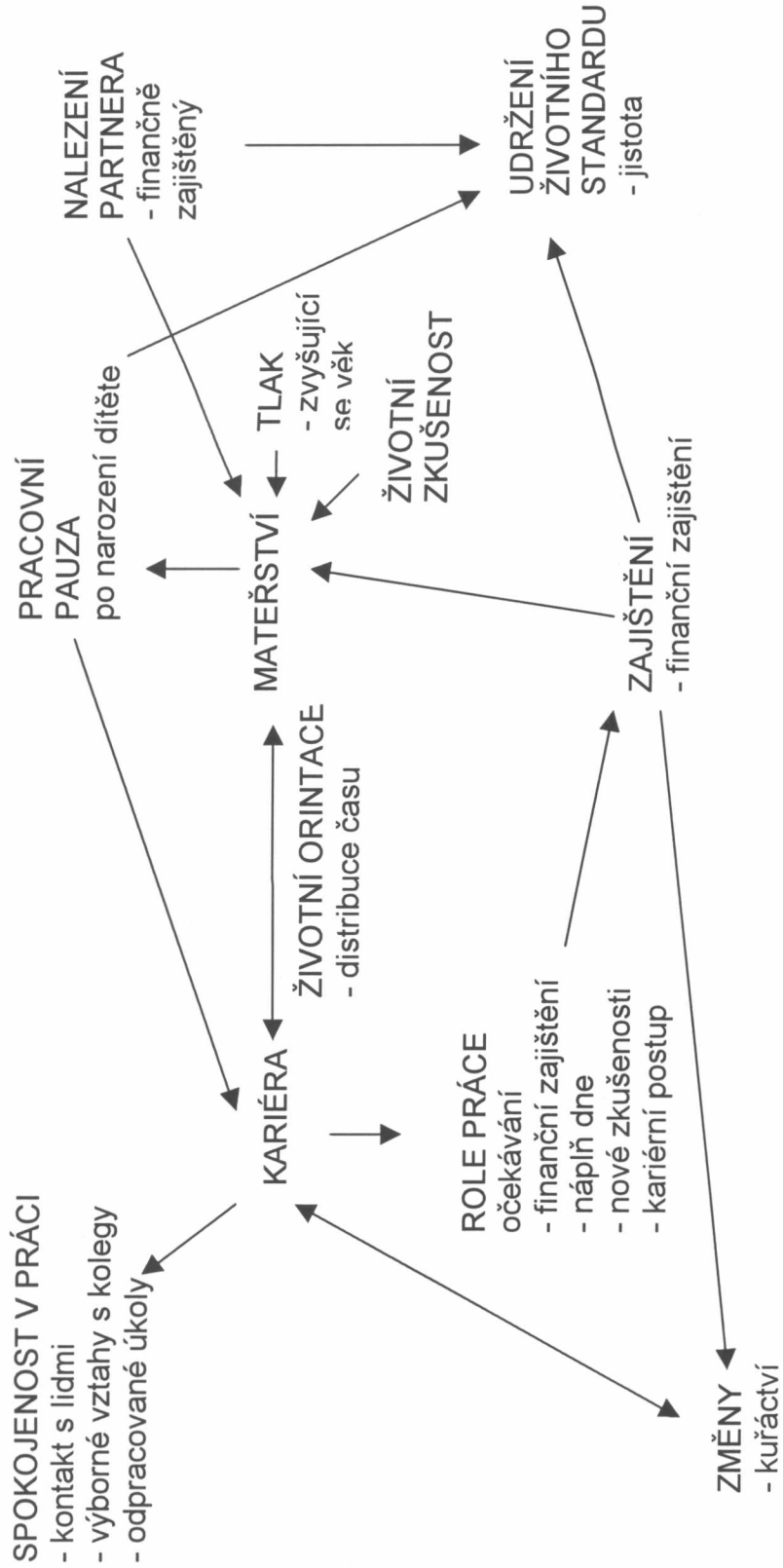
Práce bude kromě formálních náležitostí obsahovat uvedení do šetřeného tématu, podrobný popis metodologie a podrobnou analytickou část.

Konzultant: Mgr. Ivan Vodochodský

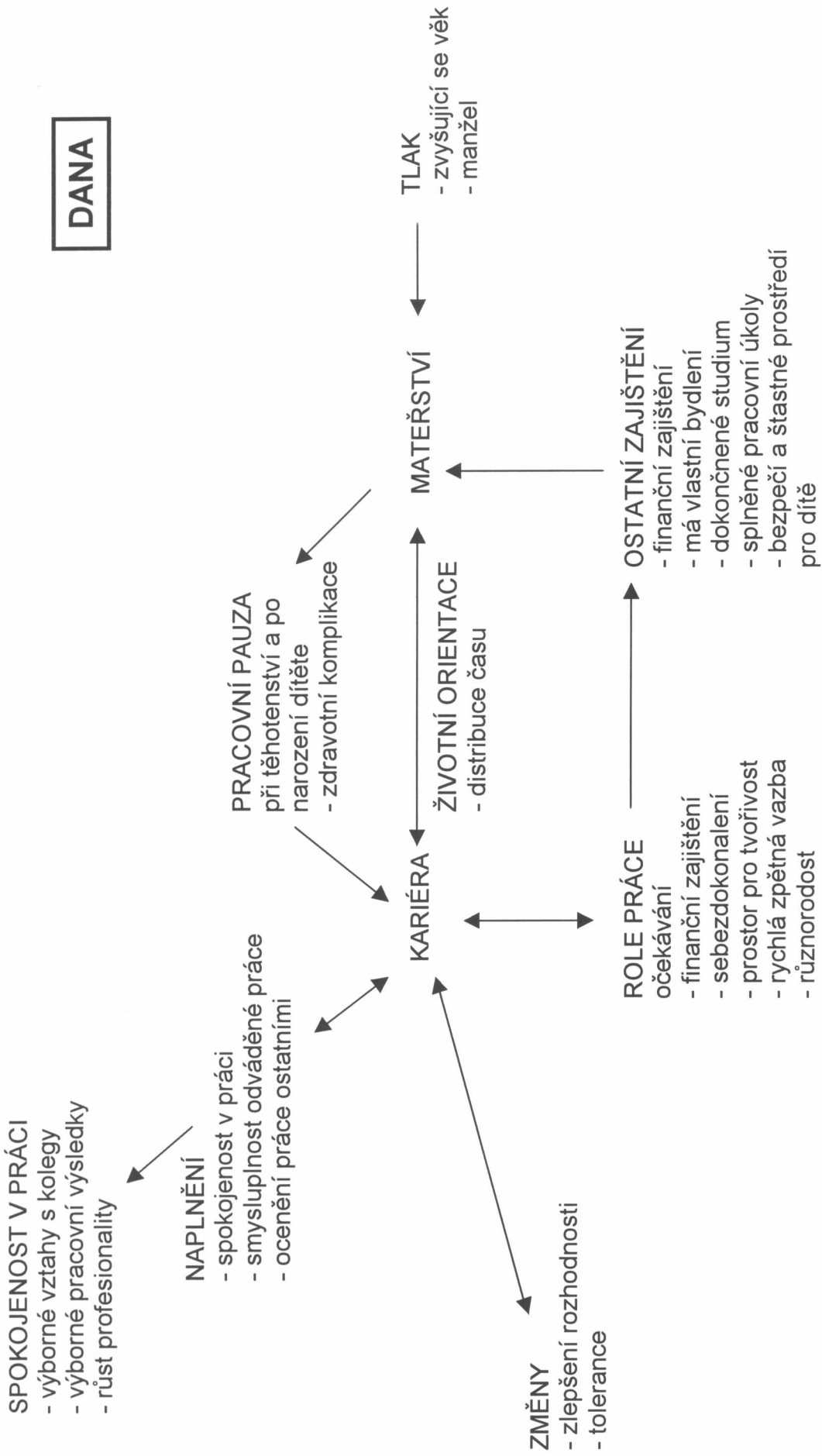
ALICE

BEÁTA

DANA

KRISTÝNA

